

بررسی شکل و نقش در آینه کاری خانه‌های تاریخی تهران دوره قاجار*

نیلوفر ایزدی**

علیرضا شیخی***

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۳۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۱

چکیده

هنر آینه کاری را می‌توان از آخرین نوآوری‌های هنرمندان ایرانی در حوزه معماری داخلی و تزئین بناها دانست. هدف این پژوهش که بر پایه روش‌های تحقیق کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی انجام شده، بررسی ویژگی‌های شکلی و نقوش به کاررفته در تزئینات آینه کاری خانه‌های تاریخی تهران در دوره قاجار است. در این راستا، پرسش اصلی پژوهش عبارت است از: ویژگی‌های شکلی و نقوش در آینه کاری بناهای مسکونی تهران در دوره قاجار چیست؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که فضاهای آینه کاری شده در خانه‌های تاریخی تهران، که عمدتاً در بخش شاه‌نشین قرار داشته‌اند، افزون بر جنبه تزئینی، به دلیل موقعیت مکانی در بخش زمستان‌نشین خانه (شمال و غرب)، دارای کارکرد کاربردی نیز بوده‌اند. در بخش تابستان‌نشین نیز شاه‌نشین‌ها با کارکرد بادگیر و تبدیل فضا به ایوان، مورد توجه معماران قرار گرفته‌اند. نتیجه بیانگر آن است که در میان نقش‌مایه‌های آینه کاری، نقوش هندسی بیشترین و نقوش حیوانی کمترین بسامد را دارند. همچنین در میان اجزای تزئینی، قاب‌بندی‌ها بیشترین فراوانی و عناصر جام و شمعدان کمترین میزان استفاده را به خود اختصاص داده‌اند.

مناظر
هنرهای ایران

دوفصلنامه علمی هنرهای صناعی ایران

سال هشتم، شماره ۱، پیاپی ۱۴

بهار و تابستان ۱۴۰۴

۱۸۷

کلیدواژه‌ها:

آینه کاری، تزئینات معماری، خانه‌های تاریخی تهران، دوره قاجار، نقوش تزئینی.

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه نویسنده اول به راهنمایی دکتر علیرضا شیخی در دانشگاه هنر است.

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، گروه صنایع دستی، دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران / niloofariizadi@gmail.com

*** دانشیار گروه صنایع دستی، دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران (نویسنده مسئول) / a.sheikhi@art.ac.ir

۱. مقدمه

اوج استفاده از آینه‌کاری در معماری ایرانی مربوط به دوره قاجار است که نمونه آن را در کاخ‌ها، امامزاده‌ها و برخی از خانه‌های اعیانی می‌توان مشاهده کرد. در تهران نیز فضای گسترده‌ای از شاه‌نشین و سرسرای خانه‌های تاریخی به این تزئینات، مزین شده‌اند که گویای ذوق و هنر معماران و استادکاران آن زمان است. اگرچه اهمیت این هنر در فرهنگ و هنر ایرانی بر همگان واضح است، پژوهش‌های جامعی در حوزه ویژگی‌های ظاهری و نقوش به‌کاررفته در آینه‌کاری خانه‌های تاریخی تهران انجام نشده است؛ به همین دلیل، این تحقیق قصد دارد به این کمبود پاسخ دهد. هدف کلی این پژوهش، شناسایی و تحلیل ویژگی‌های شکلی و نقوش آینه‌کاری در خانه‌های تاریخی تهران از دوره قاجار تا پهلوی است. برای این منظور، نمونه‌هایی از ده خانه تاریخی تهران که از آینه‌کاری در طراحی داخلی و خارجی بهره‌مند هستند، انتخاب شده و اطلاعات از طریق مطالعه کتابخانه‌ای و تحقیقات میدانی جمع‌آوری شده است. در شیوه میدانی، مطالعات بر مبنای عکاسی از اماکن مسکونی تاریخی دوره قاجار در تهران و همچنین مصاحبه با استادکاران آینه‌کاری استوار است که نقش مهمی در فهم بهتر فرایند و نقش آن‌ها در حفظ این هنر دارد. روش نمونه‌گیری در این پژوهش هدفمند و از نوع موارد بارز است. نتایج این مطالعه می‌تواند به حفظ و ترویج هنر آینه‌کاری کمک کند و راه را برای مطالعات آتی هموارتر سازد. روش نمونه‌گیری در این پژوهش هدفمند و از نوع موارد بارز است.

۱-۱. پیشینه پژوهش

علیرضا شیخی (۲۰۲۵) در مقاله «یافته‌ها و تحلیل فرهنگی آینه‌کاری در ابنیه تاریخی ایران از قرن دهم هجری تا دوره معاصر» به بازشناسی شیوه‌های آینه‌کاری از عصر صفوی تا دوره معاصر و جایگاه فرهنگی آینه در ابنیه تاریخی اهتمام کرده است. وی همچنین، در مقاله «بازجستی در شیوه‌ها و نقوش آینه‌کاری حرم مطهر امام رضا(ع)» (همو، ۱۴۰۲)، به بررسی شیوه‌های آینه‌کاری در حرم مطهر امام رضا(ع) و نقوش به‌کاررفته در جداره‌ها پرداخته است. حمید عزیزی بندرآبادی و سید فضل‌الله میردهقان (۱۳۹۸) در مقاله «پژوهشی بر هنر آینه‌کاری در خانه‌های قاجاری بافت تاریخی شهر یزد»، به بررسی و شناسایی روش‌ها و نقوش آینه‌کاری‌شده در خانه‌های تاریخی شهر یزد پرداخته‌اند. سمیه شیروانی دشتک (۱۳۹۶) در پایان‌نامه «توصیف و تحلیل تزئینات معماری تالار آینه در خانه‌های تاریخی شیراز»، با تأکید بر فنون و تنوع نقوش آینه‌کاری و طبقه‌بندی و تشریح ویژگی‌های تجسمی تالار آینه پرداخته است. طاهره مقیم‌پور بیژنی (۱۳۸۷) در مقاله «آینه‌کاری در معماری دوره قاجار (نگاهی مختصر بر پیشینه آینه و کاربرد آن در تاریخ هنر ایران)»، به بررسی پیشینه و سیر تاریخی آینه در معماری و هنر ایران اهتمام داشته است. مسلم میش‌مست‌نهی و عباس عابد اصفهانی (۱۳۸۶) در مقاله «بررسی تکنیک ساخت آینه و آینه‌کاری در تزئینات معماری ایران (با نگاهی ویژه به اصفهان دوره صفوی)»، نگاهی به تاریخچه ساخت آینه، انواع آن و روش‌های آینه‌کاری در اصفهان دوره صفوی داشته است. محمدحسن سمسار (۱۳۷۶) در مقاله «آینه‌کاری در تزئینات وابسته به معماری دوران اسلامی ایران» به بررسی سیر تاریخی هنر آینه‌کاری و سیر تکامل آن و اولین استفاده از آن در بنا پرداخته‌اند. نیز سمسار (۱۳۴۲) در مقاله «آینه و سرگذشت آن»، به بررسی آینه و پیشینه آن پرداخته است. با وجود این، آینه‌کاری تهران مورد توجه جدی نبوده و کمتر مورد مطالعه قرار گرفته است. مرور پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که بیشتر مطالعات در زمینه آینه‌کاری بر بناهای مذهبی یا خانه‌های تاریخی شهرهایی چون اصفهان، شیراز و یزد تمرکز داشته و خانه‌های تاریخی تهران کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. این خلأ پژوهشی اهمیت بررسی آینه‌کاری در خانه‌های قاجاری تهران را دوچندان می‌کند، زیرا مطالعه این نمونه‌ها می‌تواند ویژگی‌های بومی، ساختارهای ترکیبی و تنوع نقوش در معماری مسکونی این دوره را روشن‌تر سازد و شناخت جامع‌تری از سیر تحول هنر آینه‌کاری در پایتخت ارائه دهد.

۲-۱. هدف پژوهش

این پژوهش با هدف بررسی شکل‌ها و نقوش‌های به‌کاررفته در آینه‌کاری خانه‌های تاریخی تهران در دوره قاجار انجام شده است. در این راستا، گونه‌های مختلف نقوش و ساختارهای هندسی، آرایه‌های تزئینی و الگوهای رایج در آینه‌کاری این دوره مورد تحلیل و طبقه‌بندی قرار می‌گیرند. همچنین نحوه به‌کارگیری این عناصر در فضاهای مختلف خانه‌های تاریخی مورد بررسی قرار گرفت.

۲. پیشینه آینه‌کاری در ایران

آینه به‌دلیل انعکاس تصویر، از دوران باستان مورد توجه انسان بوده است. با کشف فلزات به‌ویژه مس و صیقل دادن سطوح مسی، انسان به هدف خود نزدیک شد. در ایران، قدیمی‌ترین آینه‌های از حفاریات تپه سیلک به دست آمده‌اند. پس از مس، مفرغ روی کار آمد. از دوره هخامنشی آینه‌ای

به دست نیامده است. در دوره سلوکی، آینه‌ها همچنان مفرغی بودند تا دوره ساسانیان که در آلیاژ آینه‌ها مقدار زیادی نقره استفاده شد که باعث بهتر جلا دادن و صیقلی شدن بیشتر سطح آینه شد. در دوره اسلامی، علاوه بر آینه‌های برنزی و مسی، شاهد آینه‌های آهنی نیز هستیم. استفاده از آینه‌های فلزی تا دوره صفویان رایج بود تا اینکه آینه‌های بلورین از اروپا به وسیله تجار وارد ایران شد (سمسار، ۱۳۴۲: ۲۴-۲۸). متأسفانه مدارک مکتوبی درباره ظهور آینه‌کاری در ایران وجود ندارد، اما براساس مستندات شفاهی، تزئین بنا با آینه برای نخستین بار در شهر قزوین، پایتخت شاه‌طهماسب اول، آغاز شده است. پس از دوره صفوی تا دوره قاجار، تنها به نام کاخ وکیل شیراز برمی‌خوریم که ظاهراً آینه‌کاری داشته و توسط آغا محمدخان قاجار ویران گشته و آینه‌های آن برای تزئین دارالعماره تهران که بعدها به ایوان مرمر مرسوم شد، به تهران منتقل شده است (میش‌مستنهی و عابد اصفهانی، ۱۳۸۶: ۴۸-۴۹). از اوایل دوره قاجار به دلیل ورود آینه‌های نازک‌تر به ایران و به خاطر برش‌پذیری راحت‌تر این نوع آینه‌ها، هنرمندان آینه‌کار فرصت یافتند تا توانایی خود را با برش‌های ظریف‌تر آینه به نمایش بگذارند و به تبع آن با آزادی بیشتر در ارائه کارهای متنوع، هنر آینه‌کاری را به اوج خود رساندند. از آثار این دوره می‌توان به تالار آینه کاخ گلستان، تالارها و اتاق‌های شمس‌العماره، خانه‌های دوره قاجار در تهران و دارالسیاده آستان قدس رضوی (اولین بنای مذهبی آینه‌کاری‌شده در ایران) اشاره کرد (ایزدی، مصاحبه منتشرنشده با استاد گنجوی، ۱۴۰۰). این هنر در کنار سایر تزئینات مانند گچ‌بری و نقاشی دیواری، جلوه‌ای باشکوه به فضاهای داخلی می‌بخشد.

۴- معرفی خانه‌های تاریخی دوره قاجار در تهران

در دوره قاجار، تهران به‌عنوان پایتخت ایران انتخاب شد و توسعه شهری آن با سرعتی چشمگیر آغاز گردید. در این دوران، خانه‌های تاریخی فراوانی ساخته شد که امروزه از مهم‌ترین میراث معماری تهران به شمار می‌آیند. این خانه‌ها اغلب متعلق به اشراف، درباریان، تجار و افراد سرشناس بودند و ویژگی‌های منحصربه‌فردی در طراحی و نحوه قرارگیری داشتند. این بناها به‌صورت درون‌گرا، با حیاط‌های مرکزی و فضاهای تفکیک‌شده ساخته شده‌اند و از نظر تزئینات، جلوه‌هایی از هنر دوره قاجار را به نمایش می‌گذارند.

۴-۱. خانه وثوق (قوام‌الدوله)

تصویر ۱: خانه وثوق (نگارندگان)

عمارت در داخل کوچه میرزا محمود وزیر قرار دارد. این عمارت در سال ۱۲۵۳ق، در دوران سلطنت محمدشاه قاجار احداث شد و متعلق به میرزا محمدخان قوام‌الدوله بود. عمارت کنونی بازمانده مجموعه‌ای وسیع است (آرشو تبتی خانه وثوق، مرداد ۱۴۰۰). ساختمان تاریخی قوام‌الدوله، بنایی سه‌طبقه است که دو حیاط بزرگ در شمال و جنوب، آن را در بر گرفته‌اند. در بخش شمالی، تالار نقاشی و در سمت مقابل، تالار آینه قرار دارد. در جنوب تالار نیز، یک ارسلی سرلنگه، ارتباط میان تالار آینه و تالار نقاشی را برقرار می‌سازد تا در صورت نیاز، چشم‌انداز در چشم‌انداز و نقش در نقش ترکیب گردد. در دو سوی شاه‌نشین دو بادگیر قرار دارند که از داخل کوچه منظری دل‌انگیز به خانه قوام‌الدوله می‌بخشند. آینه‌کاری‌های مورد مطالعه این بنا، در تالار آینه واقع در طبقه اول ساختمان و همچنین به‌صورت محدود در تالار نقاشی دیواری دیده می‌شوند.

۴-۲. خانه سلطان بیگم (خانه موزه بازار)

تصویر ۲: خانه سلطان بیگم (نگارندگان)

این خانه در محدوده میان خیابان‌های پامنار و ناصرخسرو واقع شده است. این بنا مربوط به اواخر دوران قاجار بوده و متعلق به سلطان بیگم شجاعی، همسر محمدرضا شجاع‌الممالک، تفنگدار باشی سلطنت قاجار (خواهر همسر احمدشاه قاجار) است. تالار آینه در مرکز ساختمان غربی جای گرفته است (آرشو خانه سلطان بیگم، مرداد ۱۴۰۰). تزئینات آینه‌کاری این خانه در بخش شاه‌نشین، شامل قطار بندی، مقرنس کاری و جام‌های مستطیل شکل، همراه با نقاشی‌های

تصویر ۳: خانه امام جمعه (نگارندگان)

گیاهی و طرح‌هایی الهام‌گرفته از نقاشی اروپایی بر روی گچ و آینه، نقاشی پشت شیشه و نقوش تاج مرصع کاری به چشم می‌خورد.

۳-۴. خانه امام جمعه

در اواسط سلطنت ناصرالدین شاه در محله عودلاجان (در محدوده ناصرخسرو) ساخته شد. ابتدا این خانه متعلق میرزا آقاخان نوری، صدراعظم ناصرالدین شاه بود و در ادوار بعد امام جمعه تهران در آن سکونت گزید. ساختمان خانه امام جمعه دوطبقه تالار تابستانی و زمستانی است که هر یک با ارسی‌های کثوبی از یکدیگر و از فضای بیرون جدا می‌شوند. تزئینات آینه‌کاری مورد بررسی در این بنا، در سالن‌ها و ایوان طبقه دوم واقع شده‌اند.

تصویر ۴: خانه مقدم، ایوان عمارت قاجاری (نگارندگان)

۴-۴. خانه مقدم

از جمله خانه‌های مجلل دوره قاجار در تهران است که در شمال خیابان امام خمینی، بین خیابان ولی عصر و شیخ هادی واقع شده است. براساس اقوال رایج، این خانه در دوران مظفرالدین شاه و به سبک معماری قاجار بنا شده است. بعدها این خانه توسط محسن مقدم، فرزند کوچک احتساب‌الملک اداره شد. دکتر مقدم از شانزده سالگی و بنا بر سلیقه شخصی، شروع به جمع‌آوری کلکسیون‌های متعددی از آثار هنری نمود. در واپسین سال‌های عمر خود، محسن مقدم خانه پدری را به همراه تمامی آثار موجود به دانشگاه تهران واگذار کرد (آقایی، ۱۳۹۰: ۱۷۷). تزئینات آینه‌کاری مورد مطالعه مربوط به ایوان عمارت قاجاری (اندرونی)، سالن زمستانی (اتاق قاجار) در بخش اندرونی و به صورت محدود در حوضخانه قرار دارند. عمارت اندرونی، در ضلع شمالی حیاط اندرونی واقع است و شامل یک زیرزمین، ایوان، اتاق زمستانی و اتاق نشیمن می‌شود. آینه‌کاری‌های مقرنس و نقاشی‌های پشت شیشه در این خانه جلوه‌ای چشمگیر دارند.

۵-۴. خانه فخرالملوک

در خیابان امیرکبیر، کوچه میرزا محمود وزیر واقع شده است. خانه فخرالملوک متعلق به میرزا محمود وزیر بوده و دختران او (فخرالملوک و نیرالملوک) در آنجا بزرگ شده‌اند. قدمت بنا به دوره قاجار بازمی‌گردد. در سال‌های بعد، خانم بهرمند که علاقه‌مند به خانه‌های تاریخی بود، آن را از ورثه خریداری کرد و به ثبت ملی رساند. اکنون فقط بخش شاه‌نشین از این عمارت باقی مانده است و سایر قسمت‌ها بازسازی شده‌اند. تزئینات آینه‌کاری موجود در بنا در بخش شاه‌نشین قرار دارد. در دهه گذشته، این عمارت تغییر کاربری یافته و با عنوان سفره‌خانه سنتی فخرالملوک شناخته می‌شود.

۶-۴. خانه میرزاشفیع

مربوط به اواخر دوره قاجار بوده و در محله پامنار واقع شده است. با وجود ارزش تاریخی، این خانه متأسفانه به حال خود رها شده و در حال نابودی است. اطلاعات مکتوبی درباره پیشینه این بنا در دست نیست؛ اما با توجه به بخش‌های باقی‌مانده، به نظر می‌رسد که دارای یک حیاط و اتاق‌هایی در پیرامون آن، زیرزمین و اتاقی در مجاورت شاه‌نشین بوده است. تزئینات به‌کاررفته در

تصویر ۵: خانه فخرالملوک (نگارندگان)

تصویر ۶: خانه میرزاشفیع (نگارندگان)

تصویر ۷: خانه تیمورتاش (نگارندگان)

این بنا (در بخش‌های باقی‌مانده شاه‌نشین) ترکیبی چشم‌نواز از آینه‌کاری و گچ‌بری است.

۴-۷. خانه تیمورتاش (موزه جنگ)

خانه تیمورتاش در زمان پادشاهی احمدشاه ساخته شده است. این بنا در ضلع شمال غربی پادگان باغشاه سابق (میدان حر امروزی) و در دانشگاه جنگ قرار دارد. «عبدالحسین تیمورتاش» در اوایل دوران پهلوی، این عمارت را از «سردار محتشم بختیاری» خریداری نمود. پس از مصادره اموال تیمورتاش، بنای مذکور سال‌ها متروک ماند تا اینکه در سال ۱۳۱۲ خورشیدی، هم‌زمان با تأسیس دانشگاه جنگ در مجاورت عمارت کلاه‌فرنگی، به ساختمان فرماندهی دانشگاه جنگ

تبدیل شد. در دوران پهلوی دوم، ساختمان سومی نیز میان این دو عمارت احداث گردید. زیباترین ویژگی این بنا، تزئینات خیره‌کننده آینه‌کاری آن است که بر گنبد مدور سقف و حاشیه‌های آن نشسته‌اند. این آینه‌کاری‌ها در راه‌پله ورودی ضلع شمالی و پنجره‌های ارسی، با بازی نور و سایه، فضایی مسحورکننده آفریده‌اند.

تصویر ۸: خانه قوام (موزه آبگینه) سرسرای طبقه فوقانی (نگارندگان)

۴-۸. خانه قوام (موزه آبگینه)

خانه قوام (موزه آبگینه)، این بنای تاریخی متعلق به دوره قاجار که به «مجموعه قوام» معروف است، در خیابان سی تیر (قوام‌السلطنه سابق) قرار دارد. معماری آن ترکیبی هنرمندانه از سبک سنتی ایرانی و معماری اروپایی قرن نوزدهم را ارائه می‌دهد و با پلان هشت‌گوش و ستون‌های کاذب در ورودی طراحی شده است. این بنا شامل دوطبقه اصلی و یک زیرزمین می‌باشد که ارتباط بین طبقات از طریق پلکان دوطرفه چوبی با الهام از معماری روسی برقرار شده است. در سرسرای طبقه فوقانی، حاشیه‌های گچ‌بری شده همراه با آینه‌کاری‌های ظریف در سقف، فضایی چشم‌نواز و منحصر به فرد خلق کرده‌اند که از زیباترین عناصر تزئینی این عمارت به شمار می‌رود.

۴-۹. عمارت مسعودیه

از جمله باغ‌ها و عمارات تاریخی محله دولت در میدان بهارستان بود که توسط میرزا مسعود ملقب به ظل‌السلطان فرزند ناصرالدین‌شاه، در سال ۱۲۹۵ قمری و به سرپرستی رضاعلی‌خان ایجاد گردید (آیت‌الله‌زاده شیرازی، ۱۳۹۰: ۱۲-۱۳).

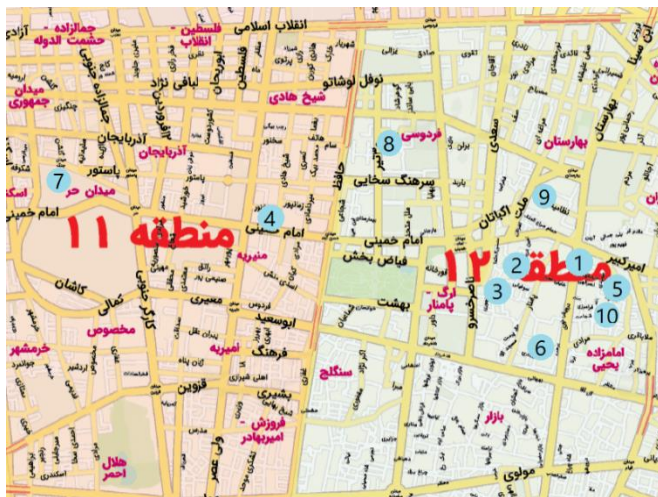

تصویر ۹: عمارت مسعودیه (نگارندگان)

این عمارت دارای تالار آینه منحصر به فردی است که براساس تصاویر آرشویی، آینه‌کاری‌های آن بر روی سقف تالار و نمای بیرونی دیوان‌خانه قرار گرفته‌اند. ویژگی آن استفاده از تکنیک پیشرفته لایه‌های متعدد آینه روی آینه است که برخلاف شیوه‌های مرسوم گره‌چینی در آن دوره، بیشتر بر نقوش خورشیدی تأکید داشته و فضایی متفاوت و چشم‌نواز خلق کرده است.

۴-۱۰. خانه ظروفچی

در محله عودلجان، خیابان جاویدی، کوچه حنیف‌نژاد قرار دارد. براساس گفته‌های محمد ظروفچی پسر این خاندان، این بنا متعلق به اواخر دوره قاجار است. معماری خانه ویژگی‌های منحصر به فردی دارد؛ از جمله طاق‌های چوبی در طبقه همکف. بخش اصلی خانه شامل یک سرسرا با دو اتاق و صندوقخانه است که از طریق راه‌پله‌ای به طبقه فوقانی متصل می‌شود. طبقه دوم به‌عنوان مهمانخانه مورد استفاده قرار می‌گرفته است. از جمله تزئینات برجسته این بنا می‌توان به آینه‌کاری‌های سقف و راه‌پله ورودی اشاره کرد (ایزدی، مصاحبه با محمد ظروفچی، مرداد ۱۴۰۰).

تصویر ۱۱: نقشه خانه‌های تاریخی تهران:

۱. خانه وثوق؛ ۲. خانه سلطان بیگم؛ ۳. خانه امام جمعه؛ ۴. خانه مقدم؛ ۵. خانه فخرالملوک؛ ۶. خانه میرزاشفیخ؛ ۷. خانه تیمورتاش؛ ۸. خانه قوام؛ ۹. عمارت مسعودیه؛ ۱۰. خانه ظروفچی

تصویر ۱۰: خانه ظروفچی (نگارندگان)

۵. شکل در آینه‌کاری‌های عصر قاجار تهران

این پژوهش با بررسی میدانی و مطالعات تطبیقی خانه‌های تاریخی مورد اشاره، به تحلیل نظام‌مند تزینات آینه‌کاری در دو سطح متفاوت می‌پردازد: نخست از منظر شکل‌شناختی با تمرکز بر طبقه‌بندی ساختارهای هندسی و فرمال آینه‌کاری‌ها، و سپس از طریق مطالعه محتوایی با تحلیل نقوش و الگوهای تزینی به‌کاررفته، که در مجموع رویکردی جامع برای درک ویژگی‌های هنری و معماری این عناصر تزینی ارائه می‌دهد.

۵-۱. شکل گلدانی

شکل گلدانی از نقوش شاخص و پرکاربرد در تزینات دوره قاجار است که به فراوانی در حجاری، کاشی‌کاری و آینه‌کاری منازل مسکونی تهران این دوره دیده می‌شود. این نقش معمولاً از چهار بخش اصلی تشکیل شده است: پایه، بدنه، گردن یا گلوگاه، و دسته. در نمونه‌های ساده‌شده، اغلب فقط پایه و بدنه باقی مانده و دسته‌ها و گلوگاه حذف شده‌اند. تنوع قابل توجهی در کاربرد این نقش وجود دارد که شامل انواع مختلفی همچون گلدان‌های دسته‌دار با تزینات جواهرنشان، دوطبقه، پایه‌دار، کاسه‌بشقابی، پایه جام و شمعدان، جامی‌شکل، شلجمی و بتهدار ساده می‌شود. بیشترین تنوع و کاربرد این نقش تزینی را می‌توان در تزینات خانه میرزاشفیخ مشاهده کرد که نشان‌دهنده اهمیت و محبوبیت این نقش در معماری مسکونی دوره قاجار است (جدول ۱).

جدول ۱: پراکندگی شکل گلدانی در خانه‌های مورد مطالعه (نگارندگان)

ردیف	نام خانه	نوع گلدان	عناصر تشکیل‌دهنده	نوع آینه‌کاری	تصویر
۱	خانه میرزا شفیع	گلدان جواهرنشان	دسته، تزینات جواهرنشان، پایه، گردن	ترکیب الماس‌تراش و تسمه، استفاده از آینه رنگی	
۲	خانه وثوق	گلدانی دوطبقه	پایه، اسلیمی‌های گچ‌بری، گل مینا آینه‌کاری	الماس‌تراش، بدنه گلدان، نگینی، پایه، استفاده از آینه رنگی، آینه روی آینه، گل مینا	

ردیف	نام خانه	نوع گلدان	عناصر تشکیل دهنده	نوع آینه کاری	تصویر
		پایه جام و شمعدان	شاخه های جام، تزیینات گچ بری	برهشته، الماس تراش (آینه روی گچ)، آینه روی آینه، لایه چینی	
۳	خانه امام جمعه	گلدانی پایه دار	دسته، حاشیه گچ بری، تزیین گل و جواهر نشان	الماس تراش، نگینی، آینه رنگی تخت و الماس تراش، آینه کاری تخت، نقاشی روی آینه، حاشیه لایه چینی	
۴	خانه تیمورتاش	کاسه بشقابی	تزیین گل گچ بری، تزیینات گیاهی، تزیین گل آینه کاری، پایه	الماس تراش، نگینی، آینه رنگی، تخت و الماس تراش، آینه کاری تخت، نقاشی روی آینه، حاشیه لایه چینی	
		پته دار	پایه، پته، تزیین گل آینه کاری	الماس تراش	
۵	خانه سلطان بیگم	جامی شکل	پایه دار	نقاشی پشت آینه	
۶	خانه فخرالملوک	شلجمی شکل	بدنه شلجمی	الماس تراش	
۷	خانه مقدم	ساده			

۵-۲. شکل منفرد

شکل های منفرد به عنوان عناصر تزیینی مستقل، بدون ترکیب با الگوهای پیچیده تر در معماری دوره قاجار ظاهر شده اند. این نقوش که عمدتاً ماهیتی ساده و خودبسند دارند، به دو شکل اصلی قابل مشاهده اند: یا به صورت تک واحدی در بخش های خاص بنا یا با تکرارهای محدود و حساب شده در قسمت های مختلف تکرار شده اند. از جمله شاخص ترین نمونه های این گروه می توان به گل های تزیینی، ستاره و پته جقه اشاره کرد که هر کدام به تنهایی و بدون نیاز به ترکیب با دیگر عناصر، توانسته اند زیبایی خاصی به فضاهای معماری ببخشند. این ویژگی سادگی و خودکفایی، امکان بهره گیری انعطاف پذیر از آن ها در موقعیت های مختلف معماری را فراهم می ساخته است.

جدول ۲: پراکندگی شکل منفرد (نگارندگان)

ردیف	نام خانه	محل قرارگیری	نحوه اجرا	تصویر
۱	میرزاشفیخ	روی دیوار شاه‌نشین	آینه روی گچ، قربالی مقعر و نیلوفری، آینه چندلابه روی گچ	
۲	فخرالملوک	روی سقف ضلع شرقی	آینه روی گچ	
۳	مقدم	ایوان شرقی و غربی، جداره اتاق	آینه روی گچ	
۴	تیمورتاش	قسمت گنبدی سقف	آینه روی گچ	
۵	وشوق	روی دیوار شاه‌نشین	آینه روی گچ	
۶	سلطان‌بیگم	دیوار شاه‌نشین، ازاره شاه‌نشین	قربالی محدب، ترصیع، آینه روی گچ، لایه‌چینی	
۷	امام‌جمعه	ضلع شرقی سالن جنوبی، سقف سالن شمالی، ضلع شرقی سالن شمالی	آینه روی گچ	

۶. نقش مایه‌های تزئینی

۶-۱. نقوش هندسی

براساس مطالعات انجام‌شده، نقوش هندسی از پرکاربردترین نقوش تزئینی در کاخ‌ها و خانه‌های قاجاری تهران بوده‌اند. این نقوش به‌گونه‌ای گسترده مورد استفاده قرار گرفته‌اند که حتی در خانه‌های ساده مانند خانه طروفچی نیز - هرچند به میزان کم - به کار رفته‌اند.

۶-۲. جام آینه‌ها

ازجمله نقوش منظم هندسی هستند که در فضاهای مختلف به‌صورت قرینه به کار گرفته شده‌اند. در خانه سلطان‌بیگم (طبق جدول سه) آینه‌های مستطیل‌شکل در ابعاد مختلف بر روی دیوارها، درون طاقچه‌ها و پیرامون آن‌ها نصب شده‌اند. در خانه فخرالملوک نیز آینه‌های مستطیلی درون طاقچه‌ها نصب شده‌اند که دورتادور آن‌ها با قاب‌های گچی تزئین شده است. این تزئینات با نقوش مختلف آراسته می‌شدند. در قسمت شومینه نیز جام آینه قرار گرفته شده است. همچنین در قسمت بالای درب‌های دو طرف اتاق‌ها، از جام‌های آینه‌ای بزرگ و یک‌تکه در قالب طاق‌نماها استفاده شده که نشان‌دهنده تنوع کاربرد این عنصر تزئینی در معماری مسکونی دوره قاجار است.

جدول ۳: پراکندگی جام‌آینه‌ها در خانه‌های مورد مطالعه (نگارندگان)

ردیف	نام خانه	نوع جام آینه	محل قرارگیری	تصویر
۱	خانه وثوق	آینه‌های مستطیلی	راه‌پله ورودی، شومینه، دیوار شاه‌نشین، ضلع جنوبی، ورودی ضلع شمال، تالار آینه، تالار نقاشی، شاه‌نشین	
۲	خانه فخرالملوک	آینه‌های مستطیلی با تزئینات گچی	دیوارهای شاه‌نشین	
		جام آینه به صورت نیم‌طاق	ضلع شرقی و غربی شاه‌نشین	
۳	خانه تیمورتاش	آینه‌های مستطیلی (به صورت آینه روی آینه)	درون طاقچه‌های ضلع غربی و کنار طاق‌نماها، سالن جنوبی	

۳-۶. گره‌ها

گره‌ها براساس قواعد مشخص و با استفاده از خطوط مستقیم، آلت‌های گره را به وجود می‌آورند. معمولاً از گره‌های هندسی در متن آینه‌کاری استفاده می‌شود. برای اجرای گره در حاشیه به حداقل پنجاه سانتی‌متر فضا نیاز است. گره‌ها هم به صورت تکی و هم در قالب تکرارهای منظم (به‌ویژه در طبله‌ها) قابل استفاده هستند. در آینه‌کاری از اشکال هندسی ساده مانند مربع، مستطیل، لوزی، مثلث و شش‌ضلعی استفاده می‌شود. انواع نقش الماس تراش شامل الماس تراش ساده، تخت‌والماس تراش، و الماس تراش از راه قنص بیشترین کاربرد را در خانه‌ها داشته‌اند. این نقوش هم به‌عنوان حاشیه و هم به صورت نقوش پرشونده استفاده شده‌اند. خانه میرزا شفیق بیشترین تنوع تزئینات الماس تراش را دارد. نقش شش‌چشم‌گاو بیشترین استفاده را در خانه وثوق داشته و پس از آن به ترتیب در خانه‌های امام‌جمعه، سلطان‌بیگم، تیمورتاش، عمارت مسعودیه، فخرالملوک و ظروفچی دیده می‌شود. نقوش شش‌ساده و شش‌علی‌بدو در خانه‌های امام‌جمعه و وثوق بیشتر تکرار شده‌اند. شش‌علی‌بدو (ستاره‌شش‌پر) به صورت منفرد در حاشیه طاق‌نماها، اطراف شومینه و روی دیوارها به کار رفته است. برخی نقوش هندسی مانند فرقه، هشت‌سیلو و سرمه‌دان قنص فقط در خانه تیمورتاش، و نقوش حصیری و شش‌ترنج تنها در خانه امام‌جمعه یافت می‌شوند. گره ده‌کند پرتکرارترین گره هندسی در خانه‌های بررسی شده است که در خانه‌های فخرالملوک، وثوق، سلطان‌بیگم، امام‌جمعه و عمارت مسعودیه مشاهده می‌شود. در خانه امام‌جمعه پس از الماس تراش، گره ده‌کند بیشترین کاربرد را دارد و در بخش‌های مختلف ساختمان از جمله دیوارها و حاشیه سقف سالن جنوبی به صورت یکپارچه تکرار شده است. گره ده‌تند در ایوان خانه مقدم، ارسی‌های خانه تیمورتاش، خانه وثوق و شمس‌سقف سالن شمالی خانه امام‌جمعه دیده می‌شود. گره هشت‌وسلی بر حاشیه اطراف شومینه در خانه سلطان‌بیگم و در طاق‌نماهای اضلاع شرقی و غربی

خانه امام جمعه قرار دارد. گره دوازده فقط بر روی درب چوبی اتاق زمستانی خانه مقدم مشاهده می‌شود و گره کندسرمه‌دان تنها بر ارسی تالار نقاشی خانه وثوق به کار رفته است (ایزدی، مصاحبه با استاد سیاوش طرزوی و حسین قاسمی و ناصر همتی، تابستان ۱۴۰۰) (جدول ۴).

جدول ۴: پراکندگی نقوش و گره هندسی در خانه‌های مورد مطالعه (نگارندگان)

ردیف	نام خانه	نوع نقش و گره هندسی	محل قرارگیری	نحوه اجرا	تصویر
۱	خانه مقدم	طرکه	سقف ایوان ورودی، ایوان ضلع شرقی، سقف، راهپله ورودی ضلع شمال، سقف	آینه روی گچ	
		چهارلنگه راسته	حاشیه قاب ضلع شرقی، حاشیه قسمت گنبدی سقف، حاشیه قاب آینه شاه‌نشین، حاشیه سقف	آینه روی گچ	
		هشت و چهارلنگه	ارسی چوبی نصب‌شده در ضلع غربی	ترکیب چوب و آینه	
		گره دوازده	ارسی چوبی نصب‌شده در ضلع غربی	ترکیب چوب و آینه	
۲	خانه فخرالملوک	الماس تراش	دیوار شاه‌نشین، بالای شومینه ضلع غربی، نهدری میانی شاه‌نشین	آینه روی گچ، برش خطی روی آینه	
		شش چشم‌گاوی	سقف ایوان ورودی، سقف فرورفتگی شاه‌نشین، قسمت گنبدی سقف، حاشیه قاب آینه تالار نقاشی، طاقچه ضلع شرقی غربی تالار آینه سقف، تزیینات شومینه فرورفتگی شاه‌نشین، حاشیه قاب سالن جنوبی	آینه روی گچ	
		تخت و الماس تراش	سقف ایوان ورودی، شاه‌نشین، تالار آینه، دیوار اتاقک غربی	آینه روی گچ	
۳	خانه وثوق	گره ده تند	ضلع غربی ایوان، ارسی ضلع شمالی، سقف، بالای شومینه	آینه روی گچ، برش خطی روی چوب	
		گره کند سرمه‌دان	سهدری بین تالار آینه و تالار نقاشی	ترکیب چوب و آینه	

ردیف	نام خانه	نوع نقش و گره هندسی	محل قرارگیری	نحوه اجرا	تصویر
۴	خانه میرزاشفیع	الماس تراش ازراهقناص	دیوار شاهنشین، دیوار شاهنشین، دیوار سالن شمالی	آینه کاری برهشته، آینه روی گچ، آینه روی گچ	
		الماس تراش بازوبندی	دیوار شاهنشین، دیوار سرسرا، دیوار تالار آینه، دیوار سالن شمالی	آینه کاری برهشته، آینه روی گچ	
		تخت و طرقة	شاهنشین	آینه کاری برهشته	
۵	خانه سلطان بیگم	الماس تراش حلی	دیوار سرسرا، حاشیه سقف، دیوار سالن جنوبی	آینه روی گچ	
		هشت و سیلی	حاشیه شومینه، بالای قاب سالن جنوبی	آینه روی گچ	
۶	خانه امام جمعه	حصیری	سقف	آینه روی گچ	
		شش ترنج	حاشیه قاب سالن جنوبی	آینه روی گچ	
		شش شاخ بزی	سقف سالن شمالی	آینه روی گچ	
		گره ده کند	شاهنشین، حاشیه سقف	آینه روی گچ	

ردیف	نام خانه	نوع نقش و گره هندسی	محل قرارگیری	نحوه اجرا	تصویر
۷	خانه تیمورتاش	فرفره	قسمت گنبدی سقف	آینه روی گچ	
		شش علی بدو	قسمت گنبدی سقف، به صورت منفرد در تالار آینه، دیوار سالن شمالی	آینه روی گچ، آینه روی آینه، آینه روی گچ	
		چهارلنگه حلی	راهپله ضلع شمالی	آینه روی گچ	
		سرمهدان	ارسی ضلع شمال	برش خطی روی چوب	
		هشت سیلو	قسمت گنبدی سقف	آینه روی گچ	
۸	خانه ظروفچی	شش ساده	راهپله ورودی، تزیینات شومینه، سقف	آینه روی گچ	
		گره هشت	سقف، دیوار حوضخانه	آینه روی گچ	
۹	عمارت مسعودیه				

۷. نقوش گیاهی

۱-۱. اسلیمی‌ها

مطالعات میدانی انجام شده بر روی کاخ‌ها و خانه‌های تاریخی دوره قاجار در تهران نشان می‌دهد که تنوع قابل توجهی از نقوش اسلیمی شامل انواع ساده، گل دار، دهان‌اژدری، پیچک و ماری (ابری) در این بناها به کار رفته‌اند. ترکیب بندی این نقوش به چند صورت انجام گرفته است: ۱. طراحی و ترکیب بندی با نقوش اسلیمی به صورت بنداسلیمی (ترنج)؛ ۲. ترکیب اسلیمی و ختایی؛ ۳. اسلیمی‌ها به عنوان قاب (کادر اسلیمی). هنرمندان آینه‌کار این دوره با به کارگیری روش‌های مختلف، نقوش اسلیمی را در بخش‌های متنوعی از بناها اجرا کرده‌اند. در سایر خانه‌های مورد مطالعه، نقوش

اسلیمی به چهار شکل اصلی شامل کاربرد ساده، تلفیق با نقوش گیاهی، ترکیب با نقوش هندسی به‌عنوان پوشش زمینه و همچنین در کنار نقوش گلدانی در بخش‌هایی چون سقف، ازاره، ارسی و دیوارها به کار رفته‌اند (ایزدی، مصاحبه با استاد سیاوش طرزی، شهریور ۱۴۰۰) (جدول ۵).

جدول ۵: پراکندگی نقوش اسلیمی در خانه‌های مورد مطالعه (نگارندگان)

ردیف	نام خانه	نوع اسلیمی	محل قرارگیری	نوع آینه‌کاری	تصویر
۱	خانه میرزاشفیعی	اسلیمی ساده	دیوار شاه‌نشین تزینات گلدانی	آینه‌کاری برهشته	
۲	خانه امام‌جمعه	اسلیمی دهان‌ازدردی با انتهای بسته‌ای	سقف، حاشیه بالای طاق‌نما، بالای شومینه	آینه روی گچ و گچ روی آینه، آینه روی آینه	
۳	خانه مقدم	اسلیمی دهان‌ازدردی	بالای طاقچه ضلع شمال اتاق قاجار	نقاشی زیر آینه	
۴	خانه سلطان‌بیگم	اسلیمی دهان‌ازدردی	ازاره شاه‌نشین	لایه‌چینی	
۵	خانه وثوق	اسلیمی گل‌دار	بالای شومینه	آینه روی آینه	
۶	خانه فخرالملوک	بند اسلیمی ساده	نیم‌طاق بالای قاب‌بندی‌ها	آینه روی گچ	

۲-۷. ختایی‌ها

ختایی‌ها دارای انواع بسیاری هستند که از ترکیب گل‌ها و برگ‌ها براساس سبک و سیاق ایرانی ساخته می‌شوند. این نقوش که به‌دلیل ظرافت و تزئینات غنی‌تر از اسلیمی‌ها شناخته می‌شوند، دارای پایه گیاهی بوده و عمدتاً به‌عنوان پرکننده فضاهای فرعی به کار می‌روند. ویژگی‌های ظریف و گسترده این نقوش، آن‌ها را به نمادی از زنانگی تبدیل کرده است. از جمله عناصر تشکیل‌دهنده نقوش ختایی می‌توان به برگ عباسی، گل شاه‌عباسی (اناری)، پیچک، غنچه، گل نیلوفر، پنج‌پر، گل فرفره، ساقه و برگ مو، خوشه انگور، بوته ترمه (بته‌جقه)، نخل، انجیر و سمر اشاره کرد که در قالب چهار جزء اصلی برگ، گل، غنچه و بند سازمان می‌یابند. با وجود غنای این نقوش، حضور آن‌ها در تزئینات آینه‌کاری کاخ‌ها و خانه‌های مورد مطالعه چندان پررنگ نبوده و عمدتاً به‌شکل نقاشی و گچ‌بری روی آینه‌ها ظاهر شده‌اند. بیشترین استفاده از نقوش ختایی را در خانه میرزاشفیعی می‌توان یافت که به‌صورت گل شاه‌عباسی در طاق‌نماها قرار دارد. این نقوش را در خانه امام‌جمعه، سقف خانه فخرالملوک، ایوان خانه مقدم و در ازاره و طاقچه خانه سلطان‌بیگم به‌صورت محدود می‌توان مشاهده کرد (جدول ۶).

جدول ۶: پراکندگی نقوش ختایی در خانه‌های مورد مطالعه (نگارندگان)

ردیف	نام خانه	محل قرارگیری نقش	نحوه اجرا	تصویر
۱	خانه امام جمعه	تاج بالای درب، نهدری میانی	ترکیب چوب و آینه	
۲	خانه میرزا شفیح	تزیینات طاق نما شاه‌نشین	آینه کاری برهشته	
۳	خانه فخرالملوک	سقف	آینه روی گچ	
۴	خانه سلطان بیگم	ازاره شاه‌نشین، طاقچه شاه‌نشین	برش دست آزاد آینه و لایه‌چینی، نقاشی پشت آینه	
۵	خانه مقدم	ایوان ضلع شرقی و غربی	آینه روی گچ	

۷-۳. ترنج‌های تزیینی

ترنج‌های تزیینی از عناصر شاخص معماری دوره قاجار هستند که در قالب اشکال هندسی مانند دایره، مربع، بیضی و لوزی خمیده طراحی می‌شدند. ابتدا ساختار هندسی پایه ایجاد می‌گشت، سپس با افزودن نقوش ظریف، از خشکی خطوط مرزی کاسته می‌شد. این ترنج‌ها عمدتاً در سقف اتاق‌ها و طاق‌نماهای بالای طاقچه‌های اصلی خانه‌های قاجار به کار می‌رفتند و معمولاً همراه با ته‌ترنج و سرترنج اجرا می‌شدند. فضای داخلی آن‌ها با آینه‌های کوچک هندسی تزیین می‌گردید که نشان‌دهنده مهارت هنرمندان آینه‌کار آن دوره بود (جدول ۷).

جدول ۷: پراکندگی نقوش ترنج در خانه‌های مورد مطالعه (نگارندگان)

ردیف	نام خانه	نوع شمشه و ترنج	محل قرارگیری	نحوه اجرا	تصویر
۱	خانه مقدم	لچک ترنج	سقف	آینه روی گچ، مقرنس	
۲	خانه وثوق	ترنج	طاق‌نمای شاه‌نشین	آینه روی گچ، الماس تراش، شمشه وسط گره هندسی، گچ روی آینه، شمشه وسط گره ده تند، سرترنج‌ها الماس تراش	

ردیف	نام خانه	نوع شمشه و تریج	محل قرارگیری	نحوه اجرا	تصویر
۳	خانه امام جمعه	تریج	سقف ایوان	آینه روی گچ	
۴	خانه فخرالملوک	شمسه	تزیینات دیوار طاقتچه راهرو ورودی	آینه روی گچ، شش چشم گاوی و الماس تراش	

۷-۴. خورشیدخانم

نقش شمشه یا «خورشیدخانم» به عنوان یکی از زیباترین جلوه‌های هنر اسلامی، تجلی بخش مفهوم وحدت در کثرت است که در شاخه‌های مختلفی از هنرهای ایرانی از جمله نگارگری، خوش‌نویسی و معماری کاربرد داشته است. این نقش علاوه بر کاربرد تزئینی از مفهومی متعالی و باورمدار بهره‌مند بوده است که بی‌ارتباط با مفاهیم عرفانی مستتر در آن نیست. نقش شمشه در تزیینات مختلف خانه‌های دوره قاجار از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و انواع مختلف آن شامل ستاره‌های پنج‌پر، شش‌پر، هشت‌پر، ده‌پر و... به وفور در شیوه‌های مختلف مورد استفاده قرار گرفته است. دایره در هنر اسلامی کامل‌ترین شکل و نمادی از توحید شناخته می‌شود (مکی‌نژاد، ۱۳۸۱: ۶۹) که در برخی موارد با چهره بانوان قجری در مرکز آن - معروف به «خورشیدخانم» - تزیین شده است. این نقوش که به صورت نقاشی پشت شیشه اجرا می‌شدند، با حواشی تشعشع‌مانندی که نماد پرتوهای خورشید بودند، ترکیب می‌شدند و جلوه‌ای منحصر به فرد ایجاد می‌کردند (جدول ۸).

جدول ۸: پراکندگی نقش خورشیدخانم (نگارندگان)

ردیف	نام خانه	محل قرارگیری	نحوه اجرا	تصویر
۱	خانه فخرالملوک	سقف شاه‌نشین	نقاشی پشت شیشه (چهره‌خاتون)	
۲	خانه امام جمعه	سقف سالن جنوبی	نقاشی پشت شیشه (چهره‌خاتون)	
۳	خانه مقدم	ضلع غربی اتاق قاجار تزیینات بالای شومینه	نقاشی پشت شیشه (چهره‌خاتون)	
۴	عمارت مسعودیه	سقف	آینه روی آینه	

۸. نقوش حیوانی

تنها نمونه نقوش حیوانی در تزیینات آینه کاری خانه های قاجاری، نقش دو شیر در طرفین یک گلدان است که در طاقچه های شاهنشین خانه سلطان بیگم به شیوه خراش پشت آینه اجرا شده است. این نقوش را می توان به صورت نقاشی زیر آینه در خانه های امام جمعه و خانه مقدم مشاهده نمود.

			
تصویر ۱۵: تاج، خانه سلطان بیگم (نگارندگان)	تصویر ۱۴: نقش حیوانی، خانه سلطان بیگم (نگارندگان)	تصویر ۱۳: نقش حیوانی، خانه مقدم (نگارندگان)	تصویر ۱۲: نقش حیوانی، خانه امام جمعه (نگارندگان)

۹. اسیا

۹-۱. تاج

تاج به عنوان یکی از نقوش نمادین در تزیینات معماری قاجار، به صورت منحصر به فرد در دیوارهای شاهنشین خانه سلطان بیگم با شیوه ترصیع به کار رفته است. «تاج از فلز و جواهر گران بها ساخته شده است و سمبل فرمانروایی است و بخش عالی انسان را که همان سر یا خرد است، تزیین می کند» (میتفورد، ۱۳۸۸: ۹۳). «ویژگی تاج تنها، قرار گرفتن بر بخش بالای اندام نیست بلکه برتر از آن است. بنابراین در معنایی گسترده تر و ژرف تر، تاج، درست، نماد مفهوم بلندپایه بودن را دارد؛ بدین سبب گفته اند که برترین درجه موفقیت، توفیق تاج بر سر نهادن است. بنابراین، تاج، نشانه آشکار موفقیت است» (سرلو، ۱۳۸۹: ۲۴۶).

۹-۲. جام و شمعدان

نقش جام و شمعدان از تزیینات شاخص در خانه های تاریخی دوره قاجار است که به اشکال مختلف پنج شاخه، هفت شاخه و تکی در خانه های میرزاشفیعی، وثوق، سلطان بیگم و امام جمعه دیده می شود. در این میان، نمونه های هفت شاخه تنها در خانه های میرزاشفیعی و امام جمعه مشاهده می شود. خانه سلطان بیگم از نظر تنوع کاربرد این نقش جایگاه ویژه ای دارد. از منظر نمادشناسی «شمعدان نمادی از نور معنوی و رستگاری است» (سرلو، ۱۳۸۹: ۵۳۴) و تعداد شاخه های آن، همواره دارای معنا و مفهومی اسرارآمیز یا کیهانی بوده است، برای نمونه شمعدان هفت شاخه از عمده ترین رمزهای میراث یهودیت محسوب می شود. این نقش در خانه میرزاشفیعی و امام جمعه که مالکان آن ها یهودی بودند، به کار رفته است (جدول ۹).

جدول ۹: پراکندگی نقوش جام و شمعدان در خانه های مورد مطالعه (نگارندگان)

ردیف	نام خانه	نوع جام و شمعدان	محل قرارگیری	نحوه اجرا	تصویر
۱	خانه میرزاشفیعی	چلچراغ هفت شاخه	طاق نما	آینه کاری برهشته، الماس تراش و بازوبندی	

ردیف	نام خانه	نوع جام و شمعدان	محل قرارگیری	نحوه اجرا	تصویر
۲	خانه وثوق	چلچراغ پنج شاخه	طاقچه	آینه روی گچ	
		چلچراغ و پایه شمعدان	طاق نما	آینه روی گچ	
		شمعدان	کنار شومینه	آینه روی گچ	
۳	خانه سلطان بیگم	چلچراغ پنج شاخه	ازاره شاه نشین	آینه کاری تخت، لایه چینی دور آینه	
		چلچراغ پنج شاخه	طاق نما	آینه روی آینه	
		شمعدان	ازاره شاه نشین	آینه کاری تخت، لایه چینی دور آینه	
۴	خانه امام جمعه	چلچراغ هفت شاخه	طاق نما	آینه روی گچ، الماس تراش و بازوبندی	

۱۰. قاببندی

این عناصر تزئینی معمولاً به صورت ردیفی یکپارچه و با ابعاد یکسان دورتادور اتاق را فرامی‌گیرند و با الگویی تکرارشونده اجرا می‌شوند، مگر در مواردی مانند خانه ظروفچی که به صورت تکی آمده است. جزئیات دقیق محل قرارگیری و شیوه اجرای این عناصر تزئینی در جدول ۱ به‌طور کامل مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

جدول ۱۰: پراکندگی قاببندی در خانه‌های مورد مطالعه (نگارندگان)

ردیف	نام خانه	نوع قاببندی	محل قرارگیری	نحوه اجرا	تصویر
۱	خانه ظروفچی	ستاره	سقف ایوان ورودی	آینه روی گچ، تسمه یک‌تکه	
۲	خانه سلطان بیگم	مستطیل	پراکنده در کل دیوارهای شاه‌نشین، قسمت بالای دیوار ضلع، سرسرا، طاقچه‌های ضلع غربی شاه‌نشین	آینه روی گچ، الماس تراش، الماس تراش بازوبندی	
۳	خانه میرزا شفیع		حاشیه بالای دیوار	آینه روی گچ	
۴	خانه وثوق	طاق نما	کل دیوارهای شاه‌نشین	آینه روی گچ	
		اسلیمی	ضلع غربی و شرقی، قسمت گنبدی سقف، حاشیه سقف، سقف	آینه روی گچ، الماس تراش و نیلوفری	
۵	خانه فخرالملوک	نیم طاق	بالای طاقچه‌ها در شاه‌نشین	آینه روی گچ	
۶	عمارت مسعودیه		سقف	آینه روی آینه	

۱۱. تحلیل و بررسی

تحلیل و بررسی تزیینات آینه‌کاری در خانه‌های مورد مطالعه نشان می‌دهد که این عنصر تزیینی به‌صورت گسترده در بناهای اعیانی دوره قاجار (از محمداشاه تا احمدشاه) به کار رفته است. از نظر موقعیت مکانی، هفت نمونه از خانه‌ها در ضلع شمالی و غربی (بخش زمستانی) و دو نمونه در ضلع جنوبی (بخش تابستانی) قرار گرفته‌اند، در حالی که یک نمونه استثنایی در ضلع شرقی واقع شده است. تزیینات آینه‌کاری عمدتاً در قسمت شاه‌نشین (شش نمونه) و سرسرای ساختمان (سه نمونه) متمرکز شده‌اند. در خانه‌های وثوق، امام‌جمعه، سلطان‌بیگم و میرزاشفیعی، تزیینات سراسری آینه‌کاری شامل سقف، دیوارها و ازاره‌ها در ترکیب با نقاشی دیواری و گچ‌بری مشاهده می‌شود. نکته جالب توجه در خانه امام‌جمعه وجود اتاقک‌های شرقی و غربی است که با باز کردن تیغه‌ها می‌توانستند به سالنی بزرگ برای پذیرایی مهمانان تبدیل شوند. در مقابل، عمارت مسعودیه (عمارت دیوانخانه) و خانه تیمورتاش عمدتاً تزیینات آینه‌کاری را در سقف تالار داشته و میزان کمتری بر روی دیوارها دیده می‌شود، در حالی که خانه ظروفچی کمترین میزان این تزیینات را داراست. به نظر می‌رسد در بخش‌های زمستانی (شمالی و غربی)، آینه‌کاری علاوه بر جنبه تزیینی، برای افزایش روشنایی و گرمایش فضا نیز به کار می‌رفته است، چراکه آینه قابلیت انعکاس نور و گرما را دارد. نمونه جالب توجه دیگر، خانه وثوق است که شاه‌نشین آن در بخش تابستانی قرار گرفته و با بالا بردن بازشوها، تالار آینه به ایوان تبدیل شده و همراه با دو بادگیر مجاور، به خنک‌تر شدن فضای داخلی در فصل گرما کمک می‌کرده است. این تحلیل نشان‌دهنده تنوع و کاربردهای هوشمندانه آینه‌کاری در معماری دوره قاجار است.

۱-۱۱. تنوع شکل

بررسی خانه‌های قاجاری تهران نشان می‌دهد قاب‌بندی پرکاربردترین عنصر تزیینی بوده که در تمامی نمونه‌ها به‌صورت یکسان و دورتادور اتاق‌ها اجرا شده است. پس از آن، اشکال گلدانی در اکثر خانه‌ها (به‌جز خانه‌های قوام و ظروفچی) دیده می‌شود که بیشترین تنوع آن در خانه میرزاشفیعی مشاهده می‌شود. همچنین، شش نمونه از خانه‌ها دارای تزیینات اسلیمی (در انواع مختلف) و نقوش شمسه و ترنج هستند. این الگو نشان‌دهنده سلسله‌مراتب و اولویت‌های تزیینی در معماری قاجار است (جدول ۱۱).

جدول ۱۱: تنوع نقش در خانه‌های مورد مطالعه (نگارندگان)

شکل منفرد	شکل شمسه و ترنج	شکل گلدانی	شکل اسلیمی	قاب‌بندی	خانه ظروفچی
*	*	*	*	*	خانه ظروفچی
*	*	*	*	*	خانه میرزاشفیعی
*	*	*	*	*	خانه فخرالملوک
*	*	*	*	*	خانه قوام (آبگینه)
*	*	*	*	*	خانه مقدم
*	*	*	*	*	خانه تیمورتاش
*	*	*	*	*	خانه وثوق
*	*	*	*	*	عمارت مسعودیه
*	*	*	*	*	خانه سلطان‌بیگم
*	*	*	*	*	خانه امام‌جمعه

۲-۱۱. تنوع نقش

خانه‌ها مانند خانه ظروفچی نیز دیده می‌شود. جام‌های آینه به‌عنوان اشکال هندسی در شش نمونه از خانه‌ها، به‌ویژه امام‌جمعه، سلطان‌بیگم و فخرالملوک، حضور پررنگی دارند. پس از آن، نقوش اسلیمی، ختایی و گل‌ها در خانه‌های میرزاشفیعی، فخرالملوک، مقدم، وثوق، سلطان‌بیگم و امام‌جمعه به کار رفته‌اند. نقش خورشید به دو شکل اجرا شده: در عمارت مسعودیه به‌صورت تزیین سقف تالار آینه، و در خانه‌های امام‌جمعه، فخرالملوک و مقدم به‌صورت شمایل خاتون قجری. تنها نقش حیوانی، تصویر دو شیر در کنار گلدان در خانه سلطان‌بیگم است که به‌شیوه خراش روی آینه اجرا شده است. نقوش جام و شمعدان نیز در خانه‌های میرزاشفیعی (هفت‌شاخه)، وثوق، سلطان‌بیگم و امام‌جمعه (پنج‌شاخه) دیده می‌شود که بیشترین تنوع آن در خانه سلطان‌بیگم مشاهده می‌شود (جدول ۱۲).

جدول ۱۲: تنوع نقش در خانه‌های مورد مطالعه (نگارندگان)

نقوش حیوانی	گل‌ها	جام و شمعدان	خورشیدی‌ها	نقوش ختایی	نقوش اسلیمی	گره‌های هندسی	نقوش هندسی	جام آینه‌ها		
							*	*	خانه ظروفچی	
	*	*		*	*		*		خانه میرزاشفیع	
			*	*	*	*	*	*	خانه فخرالملوک	
	*						*		خانه قوام (آبگینه)	
	*			*	*		*		خانه مقدم	
	*						*	*	خانه تیمورتاش	
			*		*	*	*	*	خانه وثوق	
	*		*			*	*		عمارت مسعودیه	
*	*	*		*	*	*	*	*	خانه سلطان بیگم	
	*	*	*	*	*	*	*	*	خانه امام‌جمعه	
حصیری	فرفره	نش ترنج	شش علی‌بدو	شش چشم‌گاوی	شش ساده	الماس تراش و حلی	الماس تراش بازوبندی	الماس تراش	طرکه	
				*	*				*	خانه ظروفچی
			*				*	*	*	خانه میرزاشفیع
				*				*	*	خانه فخرالملوک
						*		*	*	خانه قوام (آبگینه)
								*	*	خانه مقدم
	*		*	*	*			*	*	خانه تیمورتاش
			*	*	*		*	*	*	خانه وثوق
				*				*	*	عمارت مسعودیه
			*	*	*	*		*	*	خانه سلطان بیگم
*		*	*	*	*	*		*	*	خانه امام‌جمعه
سرمه‌دان قناص	گره کند سرمه‌دان	گره دوازده	گره ده تند	گره ده کند	گره هشت	تخت و طرکه	هشت سیلو	هشت و سلی	هشت و چهارلنگه	چهارلنگه حلی
										خانه ظروفچی
						*				خانه میرزاشفیع
				*	*				*	خانه فخرالملوک
									*	خانه قوام (آبگینه)
		*	*		*				*	خانه مقدم
*			*	*			*		*	خانه تیمورتاش
	*		*	*						خانه وثوق
				*						عمارت مسعودیه
				*				*		خانه سلطان بیگم
			*	*				*	*	خانه امام‌جمعه

۱۲. نتیجه گیری

خانه‌های تاریخی دوره قاجار را می‌توان بخشی از گنجینه ارزشمند تاریخ هنر و معماری دانست. آثار مورد مطالعه در این تحقیق شامل ده مورد از خانه‌های اعیانی از دوره محمدشاه تا دوره احمدشاه است. با توجه به بررسی‌های انجام‌شده، تزیینات آینه‌کاری در معماری این دوره جایگاهی ویژه داشته و به‌عنوان یکی از شاخص‌ترین عناصر تزیینی به کار رفته است. این تزیینات شامل سقف و دیوارها تا کف با میزان استفاده تقریباً یکسان از گچ و آینه می‌باشد. ترکیب چوب و آینه نیز به‌زیبایی به کار گرفته شده است. در مواردی از این خانه‌ها نمونه‌هایی از گچ‌بری رنگی در ترکیب با آینه‌کاری دیده می‌شود. علاوه بر این تزیینات، نقاشی‌های زیر و روی آینه شامل گل و مرغ، حیوانات و خورشیدخانم نیز در تزیین خانه‌ها به چشم می‌خورد. آینه‌کاری‌های مقرنس نیز به مجموعه تزیینات افزوده شده است.

در بررسی شکل‌های به‌کاررفته در خانه‌های مورد مطالعه، قاب‌بندی‌ها و شکل‌های گلدانی، شمسه و ترنج، نیلوفری و شکل‌های منفرد پرکاربرد بوده و به‌صورت قرینه و تکرارشونده در فضاهای مختلف خانه دیده می‌شوند. نقوش هندسی از جمله جام‌آینه و گره‌های هندسی، در کنار نقوش اسلیمی، ختایی و خورشیدخانم از دیگر تزئینات رایج در این دوره محسوب می‌شوند. در میان انواع نقش‌مایه‌ها، نقوش حیوانی در آینه‌کاری کم‌کاربردترین هستند که تنها در یکی از خانه‌ها به کار برده شده است. این نقوش و قاب‌بندی‌های تزئینی نه‌تنها نقش سازه‌ای و کاربردی در معماری داخلی ایفا می‌کنند، بلکه از نظر زیبایی‌شناسی نیز تأثیر بسزایی در فضای بصری بنا دارند. ترکیب دقیق اشکال هندسی، اسلیمی‌ها، گل‌ها و نقوش حیوانی، همراه با تکنیک‌های تکرار و قرینه‌سازی، به ایجاد ریتمی هماهنگ و دل‌نشین در فضا کمک می‌کند. این عناصر تزئینی، علاوه بر غنای بصری، موجب القای حس ظرافت، تجمل و هماهنگی در معماری شده است. همچنین بازی نور و انعکاس آن در آینه‌کاری‌ها، نقوش را زنده‌تر و پویاتر جلوه می‌دهد و به فضا عمق و بعد می‌بخشد.

منابع

- آقایی، مهتاب. (۱۳۹۰). خانه‌مقدم. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- آیت‌الله‌زاده شیرازی، باقر. (۱۳۹۰). عمارت مسعودیه. سازمان زیباسازی شهر تهران. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- ایزدی، نیلوفر، و شیخی، علیرضا. (تیر ۱۴۰۰). مصاحبه‌منتشرنشده با استاد ناصر همتی. تهران: کارگاه شخصی ایشان.
- ایزدی، نیلوفر، و شیخی، علیرضا. (تیر ۱۴۰۰). مصاحبه‌منتشرنشده با استاد حسین قاسمی. تهران: مکان اجرای پروژه‌تجربش.
- ایزدی، نیلوفر، و شیخی، علیرضا. (شهریور ۱۴۰۰). مصاحبه‌منتشرنشده با استاد سیاوش طرزی. تهران: مرکز معماری اسلامی.
- ایزدی، نیلوفر، و شیخی، علیرضا. (تیر ۱۴۰۰). مصاحبه‌منتشرنشده با استاد گنجوی. مشهد: تماس تلفنی.
- ایزدی، نیلوفر، و شیخی، علیرضا. (تیر ۱۴۰۰). مصاحبه‌منتشرنشده با محمد ظروفچی. تهران: منزل پدری.
- سرلو، خوان ادواردو. (۱۳۸۹). فرهنگ نمادها. ترجمه‌مهرانگیز اوحدی. تهران: انتشارات دستان.
- سمسار، محمدحسن. (۱۳۴۲). آینه و سرگذشت آن، هنر و معماری. هنر و مردم، شماره ۱۴، ۲۳-۳۵.
- سمسار، محمدحسن. (۱۳۷۶). آینه‌کاری در تزئینات وابسته به معماری دوران اسلامی ایران. به کوشش محمدیوسف کیانی. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
- شیخی، علیرضا. (۱۴۰۲). بازجستی در شیوه‌ها و نقوش آینه‌کاری حرم مطهر امام رضا(ع). مبانی نظری هنرهای تجسمی، ۹ (۲)، پیاپی ۱۸، ۱۶۶-۱۸۰. DOI:10.22051/jtpva.2023.43203.1492
- شیروانی دشتک، سمیه. (۱۳۹۶). بررسی تزئینات معماری تالار آینه در خانه‌های تاریخی شیراز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد منتشرنشده. شیراز: دانشگاه هنر شیراز.
- عزیزی بندرآبادی، حمید، میردهقان، سید فضل‌اله، و مهجور، فیروز. (۱۳۹۸). پژوهشی بر هنر آینه‌کاری در خانه‌های قاجاری بافت تاریخی شهر یزد. فصلنامه علمی پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، شماره ۲۷، ۲۳۵-۲۵۵. DOI: 10.22084/nbsh.2019.14829.1658
- مقیم‌پوربیژنی، طاهره. (۱۳۸۷). آینه‌کاری در معماری دوره قاجار (نگاهی مختصر بر پیشینه آینه و کاربرد آن در تاریخ هنر ایران). کتاب ماه هنر، شماره ۱۱۹، ۷۰-۷۷.
- مکی‌نژاد، مهدی. (۱۳۸۱). نقش تزئینات در معماری اسلامی کاشی ایران. نشریه کتاب ماه هنر، شماره ۴۵ و ۴۶، ۶۸-۷۱.
- میتفور، میراندا بروس. (۱۳۸۸). فرهنگ مصور نمادها و نشانه‌ها در جهان. ترجمه ابوالقاسم دادور. تهران: دانشگاه تهران.
- میش مست‌نهی، مسلم، و عابد اصفهانی، عباس. (۱۳۸۶). بررسی تکنیک ساخت آینه و آینه‌کاری در تزئینات معماری ایران (با نگاهی ویژه به اصفهان دوره صفوی). نشریه مرمت و پژوهش، شماره ۲، ۴۳-۵۲.
- نیکپی، شقایق و سعادت، داوود. (۱۳۹۷). بررسی نقش هنر آینه‌کاری در تزئینات معماری. مجله علمی تخصصی ایوان چهارسو، شماره ۴، ۱۶۵-۱۷۰.

Sheikhi, A. R. (2025). New findings and cultural analysis of mirror work in Iranian historical buildings from the 10th century AH to the contemporary era. *Journal of art & civilization of the Orient*, 13(49), 62-75.

The Study of the Form and Motifs of Mirror-work in the Historical Houses of Tehran in Qajar Era

Niloofer Izadi

MA in Handicrafts, Faculty of Applied Arts, Iran University of Art, Tehran, Iran. niloofariizadi@gmail.com

Alireza Sheikhi

Associate Professor, Department of Handicrafts, Faculty of Applied Arts, Iran University of Art, Tehran, Iran (Corresponding Author)/ a.sheikhi@art.ac.ir

Received: 20/04/2025

Accepted: 02/07/2025

Introduction

The peak of mirror-work (*Āyeneh-kāri*) in Iranian architecture is associated with the Qajar period. Its examples can be observed in palaces, Imamzadehs, and some luxurious houses. In Tehran, a vast area of the Shah-neshin and the hallways of historical houses are adorned with these decorations, reflecting the taste and artistry of the architects and craftsmen of that time. Despite numerous studies on mirror-work (*Āyeneh-kāri*) in palaces and religious buildings, a systematic analysis of the form and motifs in the mirror work of residential houses in Tehran has been rarely explored. The overall aim of this study is to identify and analyze the formal characteristics and motifs of mirror-work (*Āyeneh-kāri*) in the historical houses of Tehran during the Qajar era. To this end, samples from ten historical houses in Tehran that incorporate mirror-work (*Āyeneh-kāri*) in their interior and exterior designs have been selected, aiming to analyze the visual features and motifs used in various spaces of the houses and to provide a comprehensive perspective on the status and diversity of this art in residential architecture.

Research Method

The method of this study is descriptive-analytic, conducted with the aim of examining the shapes and motifs used in the mirror-work (*Āyeneh-kāri*) of historical houses in Tehran during the Qajar era. In this context, various types of motifs and geometric structures, decorative arrays, and common patterns in the mirror work of this period were analyzed and classified. Data were collected through library studies, the examination of photographs, archival documents, as well as direct field studies. Sampling was conducted purposefully, and ten historical houses were selected including Vossough, Soltan Begum, Imam Jom'e, Moghadam, Fakhr-al-Moluk, Mirza Shafi, Zorofchi, Timurtash, Masoudiyeh Mansion, and Qavam House (Abgineh). The field method involved photographing historical residential sites from the Qajar period in Tehran and interviewing mirror work craftsmen, both of which played a significant role in the better understanding of the process as well as preserving this art.

Research Findings

The findings indicate that mirror-work (*Āyeneh-kāri*) in the historical houses of Tehran during the Qajar period was primarily utilized in the Shah-nishin sections, reception halls, winter rooms (on the northern and western sides), and in some cases, in summer rooms. In the Vossough house, a rare example is observed where the mirror hall is located in the summer section, contributing to temperature regulation along with wind catchers. In the houses of Vossough, Imam Jom'e, Soltan Begum, and Mirza Shafi, the overall mirror decorations were applied to ceilings, walls, and wainscoting, combined with wall paintings and stucco work. A noteworthy point in the Imam Jom'e house was the existence of eastern and western alcoves that, by opening partitions, could transform into a large hall for hosting guests. In contrast, the Masoudiyeh Mansion (*Divankhaneh*) and the Timurtash house mainly featured mirror decorations on the ceilings of the halls, with less seen on the walls. However, Zorofchi house had the least amount of these decorations. In terms of form, the vase motif was the most diverse and frequently repeated pattern among the samples, executed in forms

پژوهش‌های
سازمان

بررسی شکل و نقش در
آینه‌کاری خانه‌های تاریخی
تهران دوره قاجار. نیلوفر
ایزدی و علیرضا شیخی.

۲۱-۱۸۷

such as bulbous vases, two-tiered, pedestal vases, jeweled designs, and combinations with side motifs. Following that, toranj, shames motifs as well as arabesque and Khatayi motifs appeared in simple and combined forms. Among the geometric motifs, six-pointed stars, eight-pointed stars, dodecagons, whirls, wicker patterns, and ten-tendrils had the highest frequency. The motifs of 'Khorshid Khanom' were executed in three houses (Moghadam, Fakhr-al-Moluk, and Imam Jom'e) using the reverse glass painting technique, reflecting the connection of mirror-work (Āyeneh-kāri) with the mystical concepts of unity and light. In the realm of specific motifs, the motifs of cups and candlesticks were prominently present in the houses of Mirza Shafi, Vossough, Soltan Begum, and Imam Jom'e, executed in five and seven branches, some of which held special significance due to their association with Jewish symbols. Animal motifs were only seen in a few samples (the house of Soltan Begum and parts of Moghadam and Imam Jom'e) and had the least frequency among decorative patterns. Frame designs were usually executed uniformly around the room, and in Zorofchi house, a one-piece star-shaped frame creates a unique example. Overall, the findings indicated that the mirror-work (Āyeneh-kāri) of Qajar houses possessed a diversity of motifs, structural complexity, and multi-functionality, playing a fundamental role in shaping the visual identity of the space.

Conclusion

The results have indicated that mirror-work (Āyeneh-kāri) in the historical houses of Tehran during the Qajar period was one of the most prominent decorative elements of residential architecture and served a function beyond mere beautification. These decorations have extended from ceilings and walls down to the floors, with a nearly equal use of plaster and mirror. The combination of wood and mirror has also been beautifully employed. In some of these houses, examples of colored stucco work combined with mirror-work (Āyeneh-kāri) have been observed. In addition to these decorations, paintings beneath and above the mirrors, including floral and bird motifs, animals, and "Khorshid Khanom", have also been evident in the decoration of the houses. The mirror-work (Āyeneh-kāri) of muqarnas has also been added to the decorative ensemble. In terms of motif representation, vase motifs, Arabesque motifs, Khatayi motifs, Shamse motifs, rosettes, and geometric knots have been identified as the dominant decorative system. These motifs, in the form of organized and sometimes complex arrays have reflected the capabilities of Qajar craftsmen in composition, symmetry, rhythm, and visual harmony, skillfully placing geometric and botanical structures together. The diversity of vase motifs and geometric knots has had the most usage, while animal motifs have had the least presence. Additionally, the motifs of "Khorshid Khanom" and candlesticks reflect the connection of mirror work with symbolic concepts of light, purity, guardianship, and sanctity. These motifs and decorative frames not only play a structural and functional role in the interior architecture but also have a significant aesthetic impact on the visual space of the building. The precise combination of geometric shapes, Islamic motifs, flowers, and animal motifs, along with techniques of repetition and mirroring, help create a harmonious and pleasant rhythm in the space. In addition to their visual richness, these decorative elements evoke a sense of elegance, luxury, and harmony in architecture. Furthermore, the play of light and its reflection in the mirror work makes the motifs appear more vibrant and dynamic, adding depth and dimension to the space.

Keywords: Qajar mirror-work (Āyeneh-kāri), historical houses of Tehran, architectural decorations of historical houses in Tehran, motifs and designs of Qajar Tehran.

References

- Aghaei, M. (2011). *The Moghaddam house*. Tehran: Cultural Research Bureau. [In Persian]
Ayatollahzadeh Shirazi, B. (2011). *The Masoudieh mansion*. Tehran Beautification Organization. Tehran: Cultural Research Bureau. [In Persian]

- Izadi, N, & Sheikhi, A. (July 2021). Unpublished interview with Master Hossein Ghasemi. Tehran: Tajrish Project Execution Site. [In Persian]
- Izadi, N, & Sheikhi, A. (July 2021). Unpublished interview with Master Nasser Hemmati. Tehran: Private Workshop. [In Persian]
- Izadi, N, & Sheikhi, A. (July 2021). Unpublished interview with Master Ganjavi. Mashhad: Telephone call. [In Persian]
- Izadi, N, & Sheikhi, A.. (July 2021). Unpublished interview with Mohammad Zorufchi. Tehran: Family Home. [In Persian]
- Izadi, N, & Sheikhi, A. (September 2021). Unpublished interview with Master Siavash Tarzi. Tehran: Islamic Architecture Center. [In Persian]
- Sarlo, J. (2010). *Dictionary of symbols*. Translated by Mehrangiz Ohadi. Tehran: Dastan Publications. [In Persian]
- Samsar, M. (1963). Mirror and Its History, Art and Architecture. *Honar va Mardom*, 14, 23–35. [In Persian]
- Samsar, M. (1997). *Mirror-work in the architectural decorations of Islamic Iran*. Edited by Mohammad Yousef Kiani. Tehran: Iranian Cultural Heritage Organization. [In Persian]
- Sheikhi, A. (2024). A reinvestigation of the methods and motifs of mirror-work in the holy shrine of Imam Reza (A.S.). *Theoretical Foundations of Visual Arts*, (18), 166–180. DOI:10.22051/jtpva.2023.43203.1492. [In Persian]
- Sheikhi, A. (2025). New findings and cultural analysis of mirror work in Iranian historical buildings from the 10th century AH to the contemporary era. *Journal of Art and Civilization of the Orient*, 13(49), 62-75.
- Shirvani Dashtak, S. (2017). *A study of architectural decorations of the mirror hall in historic houses of Shiraz*. Unpublished M.A. Thesis. Shiraz: Shiraz University of Art. [In Persian]
- Azizi Bandar-Abadi, H, Mirdahghan, F, & Mahjour, F. (2019). A study on the art of mirror-work in Qajar houses of the historic texture of Yazd. *Iranian Archaeological Research Quarterly*, (27), 235–255. DOI: 10.22084/nbsh.2019.14829.1658.[In Persian]
- Moghimpour-Bijani, T. (2008). Mirror-work in the architecture of the Qajar period (a brief overview of the history of mirrors and their application in the history of Iranian art). *Ketab-e Maher Honar*, (119), 70-77. [In Persian]
- Maki-Nejad, M. (2002). The role of ornaments in the Islamic architecture of Iranian tile work. *Ketab-e Maher Honar*, (45–46), 68–71. [In Persian]
- Mitford, M. (2009). *Illustrated dictionary of symbols and signs in the world*. Translated by Abolqasem Dadvar. Tehran: University of Tehran. [In Persian]
- Mish-Mast-Nehi, M, & Abed Esfahani, A. (2007). A study of the technique of mirror-making and mirror-work in the architectural decorations of Iran (With Special Reference to Safavid Isfahan). *Restoration and Research Journal*, (2), 43–52. [In Persian]
- Nik-Pey, Sh, & Saadat, D. (2018). An examination of the role of mirror-work art in architectural decorations. *Ivan Chaharsoo Specialized Scientific Journal*, (4), 165–170. [In Persian]